

“Μέσα από τα μάτια”

Του Χριστάκη Παναγιώτη, Αρχαιολόγος

Μέσα από τα μάτια μπορείς να καταλάβεις πολλά, όπως τη χαρά, τη θλίψη ή τη μελαγχολία. Έχουν μια δύναμη, αυτό που ονομάζουμε εμείς σήμερα “βλέμμα”. Μέσα στη τέχνη οι καλλιτέχνες προσπάθησαν να το αποδώσουν αυτό, από την αρχαιότητα έως σήμερα. Στη βυζαντινή τέχνη συγκεκριμένα ανάλογα με το μήνυμα που ήθελε να περάσει ο ζωγράφος, δημιουργούσε και το κατάλληλο συναίσθημα στο πρόσωπο, το κατάλληλο βλέμμα.

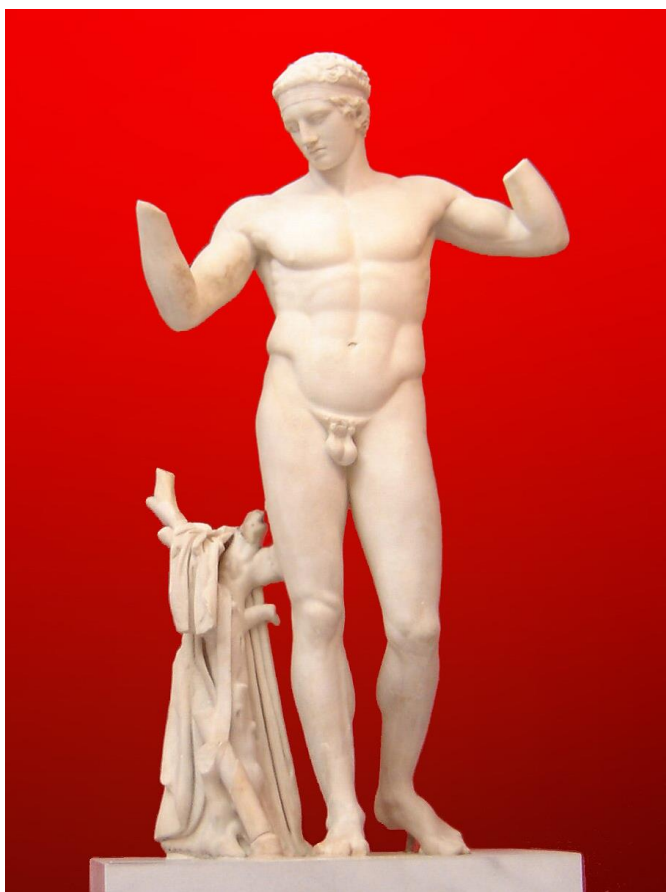
Η τοιχογραφία που μου τράβηξε το ενδιαφέρον και με έκανε να αφοσιωθώ στο βλέμμα ήταν αυτό το αρχαγγέλου που βρίσκεται στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης του ιερού στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Γεράκι Λακωνίας. Πρόκειται για ένα αριστούργημα, για έναν αρχάγγελο αρχαιοελληνικής ομορφιάς του τέλους του 13ου αιώνα¹.

Η κόμη, η στροφή

του κεφαλιού, τα χείλη αλλά περισσότερο τα μάτια, εκεί όπου βρίσκεται η ψυχή, μας κάνει να το συγκρίνουμε με το αρχαίο ελληνικό άγαλμα, τον *Διαδούμενο* του Πολυκλείτου.

¹ Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Γ. Δημητροκάλλης, *Γεράκι Οι εκκλησίες του οικισμού*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 58

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Βυζαντινοί έβλεπαν την αρχαία ελληνική τέχνη και ήθελαν να τη μιμηθούν. Η έκφραση του αρχαγγέλου είναι ήρεμα συγκρατημένη, το πρόσωπο του ευγενικό και επίπεδο όπου αποπνέει μια πνευματικότητα και μελαγχολία. Συγκεκριμένα πρόκειται για τον αρχάγγελο Γαβριήλ και είναι αριστερά από τον Παντοκράτορα, ενώ δεξιά βρίσκεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ².

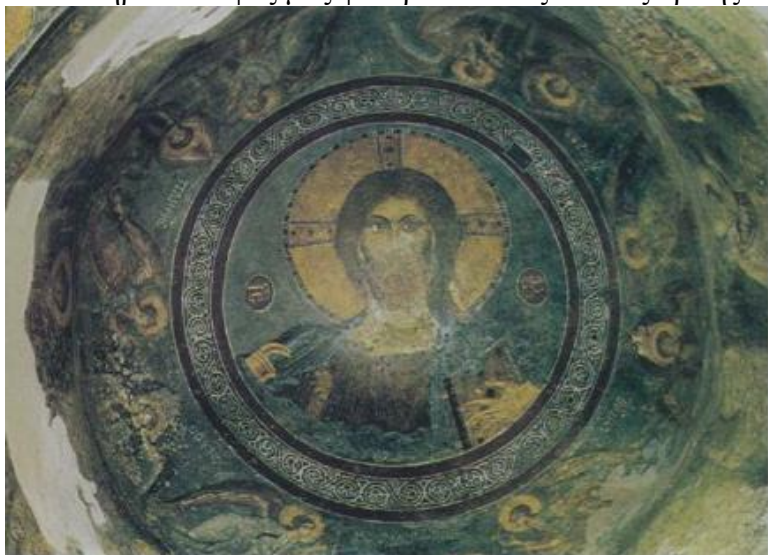

Αυτή η παράσταση έχει τη καταγωγή της από τη σκηνή της Δέησης, όπου εδώ οι αρχάγγελοι έχουν πάρει τη θέση της Παναγίας και του Ιωάννη του Προδρόμου αντίστοιχα³. Αντίθετα, βασανισμένο και μετανιωμένο δείχνει το βλέμμα της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας. Οι τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου είναι έργα τοπικής σχολής χωρίς εξωτερικές επιδράσεις, με αρχαϊκά εικονογραφικά στοιχεία αλλά και με κυρίαρχα τα αναγεννησιακά στοιχεία της Παλαιολόγειας τέχνης.

² Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Γ. Δημητροκάλλης, 1981, σ. 61

³Ο.π.

Συγκλονιστικές είναι οι τοιχογραφίες στο ναό της Ευαγγελίστριας, τοιχογραφίες μιας άλλης εποχής, μιας άλλης τέχνης που ξεχωρίζουν από τον συντηρητισμό που κυριαρχεί αργότερα. Αξίζει να σταθούμε στον Παντοκράτορα του τρούλου του 12ου αιώνα⁴, όπου με το αυστηρό του ύφος μας φανερώνεται ως δίκαιος κριτής.

Εδώ φαίνεται ξεκάθαρα γιατί είναι παντοδύναμος και κυρίαρχος του σύμπαντος. Στον ναό του Αγίου Αθανασίου χαρακτηριστικά είναι τα μεγάλα κεφάλια και μάτια των αγίων που δηλώνουν έκπληκτα.

Χαρακτηριστικά είναι τα πρόσωπα του Ιωακείμ και της μικρής Παναγίας στη παράσταση με τα Εισόδια της Θεοτόκου του 13ου αιώνα⁵. Καθηλωτικό είναι το βλέμμα της Παναγίας στον τύπο της Γλυκοφιλούσας στο μαρμάρινο τέμπλο του ναού του Αγίου Γεωργίου στο κάστρο. Τα μάτια και τα χείλη της Παναγίας κάνουν το πρόσωπο της μελαγχολικό αλλά και το βλέμμα του βρέφους που κοιτάζει τη

⁴ Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Γ. Δημητροκάλλης, 1981, σ. 136

⁵ Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Γ. Δημητροκάλλης, 1981, σ. 170

μητέρα του με μελαγχολία αλλά και με ένα βλέμμα που

της δίνει κουράγιο. Το συγκεκριμένο συναίσθημα παραπέμπει στα Πάθη του Χριστού. Ακριβώς αριστερά στην ολόσωμη παράσταση του Αγίου Γεωργίου, το βλέμμα του είναι απόλυτα αυστηρό και απειλητικό

. Τα μάτια του είναι στραμμένα έτσι που φαίνεται ότι κοιτάζει κάπου αόριστα. Στη σκηνή της Αποκαθηλώσεως ο Ιωσήφ ο από Αριμαθαίας έχει αγκαλιάσει τον Χριστό και κοιτάζει γεμάτος μελαγχολία προς το μέρος Του. Είναι συγκλονιστική η έκφραση του και η θλίψη που εκπέμπει.

Σε κοιτάζει μόλις μπαίνεις στον ναό, κάτι σε καθηλώνει και δεν μπορείς να πάρεις τα μάτια σου από πάνω της σε σημείο που τρομάζεις. Πρόκειται για την ένθρονη βρεφοκρατούσα Παναγία στη κόγχη του ιερού με το αυστηρό της βλέμμα, στον ναό της Ζωοδόχου Πηγής στο κάστρο.

Είναι ένας ναός με παλαιολόγεια τέχνη όπου κυριαρχεί ο συναισθηματισμός και αυτό φαίνεται στο πρόσωπο του Ελκόμενου Χριστού. Εδώ έχουμε μία εξπρεσιονιστική απόδοση⁶ του συναισθήματος καθώς ο Χριστός έχει απίστευτη θλίψη και με απίστευτη ένταση περιμένει το Πάθος.

Το θέμα φαίνεται να έχει επηρεάσει τον ζωγράφο όπου φαίνεται να ζωγραφίζει πιο γρήγορα. Δίπλα ο Ιωάννης ο Θεολόγος με συγκρατημένη τη θλίψη του.

Δεκάδες τα παραδείγματα αλλά δεν μπορούν να μελετηθούν όλα σε αυτό το σύντομο άρθρο. Χρειάζεται μια διάλεξη και μια πιο αναλυτική περιγραφή της τέχνης στο Γεράκι που ξεκινάει από τον 12ο και φτάνει έως τον 15ο αιώνα. Ο ναός της Ευαγγελίστριας με τις σπουδαίες τοιχογραφίες, ο ναός του Αγίου Νικολάου με τις εναλλαγές στη ζωγραφική αλλά και οι εκκλησίες του κάστρου που ζωγραφίστηκαν σχεδόν όλες από το ίδιο τοπικό εργαστήριο.

⁶ Γ. Δημητροκάλλης, Γεράκι Οι τοιχογραφίες των ναών του κάστρου, Αθήνα 2001, σ. 131

Εικόνα 1: Αρχάγγελος Γαβριήλ, Ναός Αγίου Νικολάου, Γεράκι

Εικόνα 2: Ο Διαδούμενος του Πολυκλείτου

Εικόνα 3: Σκηνή Δεήσεως, Ναός Αγίου Νικολάου, Γεράκι

Εικόνα 4: Ο Παντοκράτορας, Ναός Ευαγγελίστριας, Γεράκι

Εικόνα 5: Η μικρή Παναγία, Ναός Αγίου Αθανασίου, Γεράκι

Εικόνα 6: Η Παναγία ως γλυκοφιλούσα στο τέμπλο, Ναός Αγίου Γεωργίου, Γεράκι

Εικόνα 7: Ο Άγιος Γεώργιος, Ναός Αγίου Γεωργίου, Γεράκι

Εικόνα 8: Η βρεφοκρατούσα, Ναός Ζωοδόχου Πηγής, Γεράκι

Εικόνα 9: Ο Ελκόμενος, Ναός Ζωοδόχου Πηγής, Γεράκι